

Friaul (Pospichal), an der Iščica nächst Ljubljana (Juvan), wild erst in Untersteiermark. Ebenso fehlt *Salix nigricans* Sm., die noch an der Ljubljana (Laibachfluß) und bei Medvode wächst, in SW Slovenien. *Salix glabra* Scop., die ihre Heimat auf Geröllhalden der östlichen Alpen und jenen der Gebirge Bosniens hat, reicht vielerorts an Gebirgsbächen ins Tal herab, so an der Pišenca im Savetale bis 800 m (Paulin). an der Soča (Isonzo) bis Kobarid (Karfreit, Caporetto), in den gerölligen Lehnen des Trnovski gozd (Ternovaner Wald) bis Ravnica nächst Görz, am Nanos bis in die Weidengebüsche des oberen Rašatales.

Erlenbrüche (*Alnetum glutinosae*, jelševje) dehnen sich überall an Bächen u. Flüssen aus, doch fehlen ausgedehntere Bestände. Grauerlenauen (*Alnetum incanae*) sind in den Tälern der istriatischen Flüsse, im Tale der Vipava, der Reka, im unteren Laufe der Soča (Isonzo) nirgends zu finden. Diese Erle wächst nur an Bächen u. Flüssen gebirgiger Gegenden u. reicht südlich bis Pisa, an der Soča (Isonzo) bis Plave. Hochmoore, Moorheiden, Moorwälder, das sind Wälder der *Betula pubescens* und *Pinus silvestris* mit Sphagnumarten fehlen vollständig im Gebiete. Die Luft ist hier in der Nähe des mediterranen Beckens zu trocken, es fehlen dazu ausgedehnte Talsysteme und Niederungen; überhaupt ist dieses als Karstland gekennzeichnete Gebiet arm an Sumpfwäldern, Auen, Brüchen usw.

Jože Rus:

Triglav.

Historijsko-geografske črtice.

III.

Valvasor v razmerju do triglavske gorske pokrajine.

J. V. Valvasor (1641—95), naš veliki prijatelj popotovanja in avtopsije, sicer piše v svoji „Ehre dess Hertzogthums Crain“ (1689): „... sintemal ich selber überall im gantzen Land alle Berge und Täler durchgegangen“ (I 2. 109). Ali od nas podčrtane besede vendar ne smemo razumeti v smislu naše sodobne turistike.

Občudovalci prirode 17. in do srede 18. stoletja se namreč vsi gibljejo še izključno po ravninah in dolinah. In če opazamo to pri J. J. Scheuchzerju (1673—1733) v gorati Švici, je tem prej umljivo na plitvejših slovenskih tleh pri Valvasorju. Na njegovih potih in poizvedovanjih iz mesta v mesto, iz župnišča v župnišče in iz grada v grad so mogli edino po človeku naseljeni predeli zbuditi v njem čuvstvo zadovoljstva: čim bolj je kaka kranjska pokrajina plitva, ravna in prostrana, tem večje dopađenje ima Valvasor na njej. Takšne predstave tedanjega ideala lepote pokrajine nam razodeva posebno jasno v začetku opisov večine naseljenih sodobnih gradov in gosposkih dvorcev.

Zdaj šele nam je mogoče razumeti, kaj si predstavlja Valvasor v zgoraj navedenem stavku pod imenom gorâ. Očividno ima pri tem v misli le strme gorske klance tovornih potov, ki jih je moral povečini jež prepotovati, da je prišel iz doline v dolino. Gorskih popotovanj v našem smislu pa še ni poznal, niti ni imel naših občutkov gorske romantike. Nasprotno, kadarkoli se domisli gore in njene pokrajine, vselej mu prihaja do občutenja le njuna strašna, puščobna stran. S tega stališča je treba motriti tudi njegovo dokaj tuje razmerje do gorske pokrajine Triglava.

Za svoje glavno bivališče in atelje na Bogenšperku pravi Valvasor: „Dieses Schloss hat ein weites Aussehen auf das hohe Schneegebirge gegen Kärnten und Steiermark“ (III 11, 619). Razumljivo je torej, da je Triglav, štrleči vrhunec naših snežnikov, zbudil že prav zgodaj pozornost bistrovidnega moža. Saj nam ga je na vseh svojih kartah Kranjske celo narisal po njegovi resnični podobi. Seveda, če je hotel zvedeti o njem kaj več in dognati njegovo ime, se mu je moral primakniti bliže.

Gorenjski kot je videl Valvasorja mnogokrat med svojimi obiskovalci: samo na Jesenicah je bil po njegovi izjavi nič manj ko 50krat (II 10, 135). Pri teh obiskih je skoraj več poizvedoval od osebe do osebe, oziroma črpal iz arhivov, kakor pa sam opazoval. A tudi prirodo je gledal bolj s praktičnega, kulturnogeografskega stališča. Tako nam jo je tudi opisal.

Iz naseljenega vznožja triglavske gorske pokrajine nam opisuje Bohinj in Bled, Javornik, Savo in Jesenice pa Dovje in Mojstrano, omenja njih hladno podnebje in malo rodovitnost prodovitih, plitvih tal, posebno na široko pa obravnava cvetoče fužinarstvo, pri Bledu tudi izdelovanje lesene posode, industriji, ki sta bili v onih časih tem krajem prevladujoči pridobitni vir. Izmed prirodnih pojavov pa mu obe jezera nista niti daleč zbudili toliko zanimanja, kakor bohinjska Soteska („Štenge“); skozi njo je pač moral, če je hotel priti v Bohinj, zato nam jo oriše preprosto in drastično, prav v duhu tedanje dobe (I 2, 140).

V višje, nenaseljene gorske lege je dospel Valvasor le s poizvedovanjem, to pa spet samo do tja, kamor so segali gospodarski interesi gorenjskega planšarja. O neproduktivnih, pustih in skalnatih, s snegom obvešenih vrhuncih naše pokrajine pa seveda ni mogel zvedeti nobenih zanimivosti antropogeografske vrste.

V smeri proti Triglavu na ta način iz Mojstrane vobče ni prišel dalje. Iz Bohinja se mu je približal najbrž do zadnjih

zelenic na V e l e m p o l j u ; tako se nam vsaj zdi, ko beremo njegovo pripoved: „Vendar dela (Bohinju) tudi najvišje snežno gorovje na nekaterih mestih še precej ravna polja“ (I 2, 140). Od Bleda pa so segle njegove poizvedbe ob Radovini do Krme. In kakor je J. M. Vischer (1628—95) na svoji karti Štajerske označil za najvišjo goro te dežele iz anižke doline dobro vidni Grimming (2351 m), ne pa v ozadju skriti Dachstein, (2996 m), slično — prim. tudi Scheuchzerjevo „Stella mons“ — se je tudi kranjski sosed ustavil ob imenu K r m a.

O Krmi kot Valvasorjem Triglavu sem razpravljal v drugi črtici (gl. G V 1926). V prvi črtici prav tam je zbrano gradivo, ki dokazuje, da je ime Triglav obstajalo v mejnih opisih najmanj sto let (1573) pred Valvasorjevo dobo. In ker je mož toliko stikal po arhivih, je prav verjetno, da mu je prišlo pred oči tudi to ime. Ali v vrsti tam imenovanih mejnih točk je dana Triglavu le podrejena vloga, omenja se samo kot vmesna mejna višina, kar je seveda Valvasorja premotilo, da si ga ni zapisal. Temu nasproti je postal posebno pozoren ob imenu Krma iz prostega razloga, ker je bila Krma točka trojne meje med gosposčinami blejsko, bovško in dovško, in s tem edina, ki je bila v zgneteni skupini mejnih gorskih lokalitet dvignjena do izvestne samostojnosti in večje veljave.

Iz opisa gore Krme, ki nam ga daje Valvasor, se zdi, da odseva precej jasno namigavanje na sam Triglav. Vendar se v teh odstavkih čuti tudi neko tiho spoštovanje, ki ima svoj izvor le v negotovosti pisateljevih predstav o vsej naši visoki gorski pokrajini. V register k svoji „Ehre“ (konec IV. toma) je n. pr. postavil ime Krme na dveh mestih, sub „Kerma“ in „Berg Kerma“, označa pa jo zanimivo le zaradi tega, ker pokanje z bičem povzroča na njej nevihte. (Scheuchzer je napisal k svoji „Stella mons“: Fulmineus Globus undique Ignes spargens.) Kako lepo bi se na tem mestu prilegala še pripomba: *der höchste unter den Schneebergen Oberkrains* ali slično, vendar si Valvasor take sodbe ni upal izreči.

Poleg gore Krme imenuje Valvasor iz triglavske skupine Julijskih Alp le še goro K r a i n b e r g (Prisolnik). Vse ostale številne gorske velikane Gorenjskega kota pa omenja kar kratko pod skupnim imenom najvišjih snežnikov („das höchste Schneegebirge“), in sicer na petih mestih (I 2, 110, 122, 128, 159 in 168).

Primeroma mnogo bolj so mu znani ostali višji gorski predeli Kranjske. Na Gorenjskem imenuje še J e l o v i c o kot prostrano goro, ki se razteza od Kroke do Bohinja (I, 2, 134). V e l i k i S t o l z okolico mu je najmrzlejše gorovje, ker 1676 da je

na njegovih planinah zmrznilo o sv. Jakobu 17 konj. Hvali ga tudi kot točko lepega razgleda preko vse Kranjske in Koroške, vendar ne iz svoje skušnje, ampak iz pripovedovanja dr. J. K. Petermanna (I, 4, 461). Prav točno je označen Storžič: „ein Berg, so oberhalb Crainburg gantz allein liegt, klimmt aus der Massen hoch und so spitzig empor, als wollte er die Wolken durchstechen“ (I, 2, 144). Tudi ime Grintavec mu je prišlo do ušes, ali o njem pravi samo to, da je prav visok snežnik nad Kranjem (I, 2, 143); sicer pa ne ve, kam naj bi ga djal, ker v opisu gorenjskih mej rabi mesto njega golo oznako „das höchste Schneegebirge“.

Nižjim hribom in gozdom ve Valvasor največ imen iz okolice svojih gradov Medije in Bogenšperka. Izmed njih se mu visoki, razgledni Kum zdi kakor kralj (I 2, 189). Na kranjskem jugu pozna m. dr. Gorjance pod imenom „Uskokengebirge“, ki ga nemške karte porablja jo še dandanes. Na Kočevskem mu je znan le Friedrichstein, potem ribniška Velika gora, pa Mokrec, Javorniki, zgodovinska Hrušica in Nanos. Notranjski Snežnik mu je pravi sveder oblakov (I 2, 222), istrsko Učko imenuje veselja polno goro, ki služi kot znak mornarjem (I 2, 292 in 601).

Vznožju notranjskega Snežnika in gorskemu okviru kamniške Bistrice — Valvasorjev „bistriški snežnik“ (bržkone Mrzla gora) je omenjen na drugem mestu (GV 1926, 95) — se je toliko približal, da jim je zmeril relativno višino. Bistrice je tudi vpodobil z zgodovinsko „knežjo mizo“ in Predosljem vred (I 2, 153); slika je posneta približno z današnjih Kopišč.

Na svojih kartah Kranjske¹⁾ ni Valvasor imenoma vrisal nobene naštetih gora. Z bolj ali manj gostimi „krtinami“ je podal le večjo ali manjšo goratost posameznih krajev. Ali izmed vseh teh krtin zbudi ob podrobnejšem študiju našo pozornost vendar krtina, ki stoji na severnozahodni meji dežele. Izdelana je skrbneje kakor ostale, in nas na prvi pogled spomni resničnih oblik našega Triglava. Narisal ga je verno, kakor ga je motril s svojega gradu Bogenšperka. V podrobnejši izvedbi pa ima triglavska slika na starejši karti še odločno duh opazovanja in risanja po naravi, dočim je mlajša zgolj izdelek kabinetnega kopiranja.

Imena pa Triglavu le ni ugotovil pravega. Valvasor namreč svojih vtisov, ki jih je nabral za obiskov v Gorenjskem kotu, ni mogel spraviti v geografsko skladnost, ker jih je bilo premalo:

¹⁾ Glej o njih razpravo: J. Rus, Schoenleben in Valvasor, GMS 1928, 57.

v spoznavanju Triglava je došel le na pol pota. Te svoje šibke strani si je bil sam popolnoma svest, kar nam tudi odkrito priznava. Ob navajanju zgoraj omenjenih višinskih merjenj se namreč domisli snežnikov Gorenjskega kota in pristavi tale zanimivi stavek: „Jaz nikakor ne dvomim, da so nekateri kranjski snežniki še mnogo višji kakor ta dva zgoraj omenjena; ker pa tedaj, ko sem bil na Gorenjskem blizu njih, svojih matematičnih instrumentov nisem imel pri sebi, nisem tudi mogel izračunati njihovih višin“ (I 3, 305).

Kakor vidimo, triglavska visoka gorska pokrajina našega Valvasorja ni nikoli dovolj mikala. Razlago tega razmerja najdemo že, ako se poglobimo v tu očrtana dejstva.

Triglav je bil človeku izmed vseh naših visokih gorskih skupin vedno najbolj od rok, kakor je še dandanes; saj rabiš od najbližjega stalnega človekovega naselja na njegov vrh najmanj osem ur hoda. Oddaljenost Triglava in Valvasorjeva antropogeografska usmerjenost sta torej zlahka speljali našega popotnika na prijaznejše delo in prijetnejša pota vselej, kadarkoli se je morda želel približati oddaljeni zagonetni gorski višini.

•Iz tega razmerja sledi dalje že poudarjena činjenica, da je Valvasorju za gorske pohode nedostajalo neutrudljivosti in neustrašenosti. Ti dve potrebni dozi duševnih in fizičnih energij prisoja Valvasor edino znanstveno in gospodarsko zainteresiranim iskalcem zdravilnih zelišč (I 3, 357) in jim daje takó legitimacijo prvih visokih gorskih turistov. Pri tem navaja imenoma dva doktorja, Janeza K. Petermanna in Lovrenca pl. Rechbacha (GV 1926, 93), moža, ki sta bila vrhu tega še rojena Gorenjca. Tretjega turistovsko navdahnjenega gorenjskega človeka smo spoznali v osebi Matije Ločnikarja, ki je bil župnik najprej na Jesenicah, potem pa 40 let v Gorjah (GV 1926, 89).

Razlika med temi tremi gorenjskimi sodobniki in Valvasorjem je zares velika. Oni trije so bili po usodi in poklicu priklenjeni za vso življenjsko dobo na triglavsko podgorje, da so živeli noč in dan pod silnimi vplivi tamošnje prirode. Do lenjca Valvasorja je privedla pot v to pokrajino le obdobje za par dni, prispel pa je vselej tako utrujen, da mu gore po njegovi indirektni izjavi že niso mogle biti vredne truda njegovih nespočitih nog. Da, „neprijaznega gorskega ozračja“ se je Valvasor naravnost bal (I 3, 357). Zaradi tega se je vselej ustavil v naseljenem podgorju in ni prišel nikamor naprej.

Preglednost triglavske pokrajine, oziroma fiksiranje njenega vrhunca pa je iz naseljenega znožja prav te ž a v n a. Čimbolj se bližajš podgorju, tembolj se Triglav izmika neoviranimu opazovanju tvojih oči, ker ti ga vedno znova zastirajo in zakrivajo robovi prostranih visokih gorskih planot Jelovice, Mežaklje in v sredi Pokljuke kakor tudi njemu sosednji vrhunci. Prav v tej nepreglednosti tiči glavni vzrok, da je Valvasorju zanimanje za Triglav kaj rado skopnelo, čeprav je dobro vedel, da je treba tukaj iskati najvišjo goro kranjske dežele.

Résumé. — Valvasor und die Gebirgslandschaft des Triglav. Wie alle seine Zeitgenossen, so hatte auch Valvasor (1641—95) für Gebirge weder Gefühl noch Interesse. Seine Forschungsreisen in Krain gingen bloß von Tal zu Tal. Er erkennt zwar, daß die hohen Schneegebirge für den Naturforscher „nicht die schlechtesten Blätter des Naturbuches sind“, doch waren zu seiner Zeit Wurzelgräber und Gewächsforscher wohl die einzigen, die „nicht müde Beine und unfreundliche Luft scheuten“. Die Auskünfte, die Valvasor auf seinen Reisen erhielt, betreffen daher im Gebirge nur das Gebiet, in dem die Umwohner noch wirtschaftliche Interessen haben, während seine höheren Teile unberücksichtigt bleiben.

Das Horn des Triglavgipfels hatte Valvasor von seiner Burg zu Wagensperg im nördlichen Unterkrain wohl stets vor Augen. Deshalb hat er es auf seinen Karten Krains in der Maulwurfshügelmanier naturgetreu eingezeichnet. Seinen wahren Namen hat er jedoch nicht erfahren können, erstens, weil sein spezielles Interesse zu sehr auf das Anthropogeographische gerichtet war, und zweitens, weil breit vorgelagerte Gebirgsplateaus den Triglav immer wieder verdecken und seine Fixierung von den nächsten Siedlungen erschweren.

Franjo Baš.

Protestanti v Prekmurju.

(Z 1 karto).

Kot Prekmurje, tako so prišli tudi prekmurški protestanti do danes le malo vpoštev v našem geografskem proučavanju. Gradivo nudita Raič B.¹⁾ in Gruden J.²⁾. Poleg njiju sta v novejši dobi Slavič M.³⁾ in Kovačič Fr.⁴⁾ edina naša zgodovinska

¹⁾ Raič B.: Črtice o Prekmurcih in o njihovem govoru. Letopis Matice Slovenske za l. 1868. p. 53—76.

²⁾ Gruden J.: Starine železnih in salajskih Slovenov. Fragment iz zgodovine ogrskih Slovencev. ČZN XL 1914, p. 93—154.

³⁾ Slavič M.: Prekmurje. Ljubljana 1921, p. 131; La question du Prekmurje, de la Styrie et de la Carinthie étudié et présentée par — (Le Prekmurje s supplément). Paris 1919, 19 + 4.

⁴⁾ Kovačič F.: Slovenska štajerska in Prekmurje. Ljubljana 1926, p. 274—276.